

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
(бакалавра)

з теми: **«ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
Ps1-B19 групи
спеціальності 053 Психологія
(денна форма здобуття освіти)
Гаврилюк Оксана Іванівна

Керівник:
Гончарук Наталія Миколаївна,
доктор психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Славіна Наталія Сергіївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГІВ.....	8
1.1 Комуникативна компетентність як предмет дослідження у психології.....	8
1.2. Структура комуникативної компетентності.....	15
1.3. Роль комуникативної компетентності у майбутній професійній діяльності психологів.....	27
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ.....	36
2.1 Обґрунтування методики дослідження комуникативної компетентності.....	36
2.2 Аналіз результатів дослідження комуникативної компетентності у студентів-психологів.....	40
Висновки до другого розділу.....	46
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ.....	48
3.1. Основні напрями та психологічні умови формування комуникативної компетентності.....	48
3.2. Програма тренінгу розвитку комуникативної компетентності майбутніх психологів.....	50
Висновки до третього розділу.....	96
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103
ДОДАТКИ.....	109

ВСТУП

Актуальність теми: У сучасний період часу вимоги до професійної компетентності фахівців у психологічній галузі зростають, що вимагає вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. Для досягнення цієї мети необхідно використовувати нові методи формування та розвитку необхідних компетентностей, які будуть корисні у практичній діяльності. Це зазначено в етичному кодексі психолога, прийнятому на I Установчому з'їзді Товариства психологів України. Зокрема, у ньому окреслено принцип компетентності, згідно якого психологи повинні постійно поновлювати свої знання про нові наукові досягнення в галузі своєї діяльності, братися за розв'язання тільки тих завдань, які належать до сфери їхньої компетенції. Варто відзначити специфіку професійної компетентності діяльності психолога, яку характеризує значний обсяг комунікації та частота різноманітних міжособистісних взаємодій. Якість їх реалізації впливає на успішність вирішення проблем клієнта та зростання професійності психолога.

Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців є так само важливим, як і розвиток їхніх професійних здібностей, оскільки це допомагає встановлювати зв'язки з майбутніми клієнтами та забезпечує ефективну діяльність психолога. Однією з основних завдань вищих навчальних закладів є надання студентам правильного уявлення про комунікативні якості, які є важливими для психолога, і допомога у їх формуванні та розвитку. Успішність та ефективність професійної діяльності психолога залежать від певних факторів. Серед них – передбачувані та набуті професійні знання та навички, а також рівень розвитку професійно значущих особистісних якостей. Ключове значення в цьому має комунікативна компетентність, яка є невід'ємною та визначальною у діяльності психолога.

Тому розвиток цієї якості у майбутніх психологів є однією з актуальних проблем сучасної психології.

У працях багатьох науковців (Д. Хаймс, Б. Якимчук, О. Добротвор, Е. Берн, М. Барчій, К. Джеджера, Л. Левицька, С. Шевченко, М. Барчій, О. Галян, С. Вілсон, С. Сабі, Л. Вітгенштайн, К. Крикля, О. Кокун, М. Пророк) було досліджено поняття комунікативної компетентності як узагальненої комунікативної властивості особистості, що об'єднує розвинуті комунікативні здібності, знання про основні закономірності комунікативної взаємодії, набуті вміння та навички міжособистісного спілкування. Більшість авторів (Н. Бутенко, І. Чуйко, О. Лілік, І. Іванова, І. Пузь, А. Гамалій, О. Низовець, З. Адамська, О. Берестенко) визнає, що комунікативна компетентність є важливою складовою професійної компетентності та відзначає особливу специфіку її застосування в професіях, де взаємодія з людьми є ключовим елементом.

Психологічні концепції спілкування є науковими основами для вирішення проблеми підготовки майбутніх психологів до професійного спілкування. У працях Г. Ангелова, С. Дмитрашка, Н. Арістова, С. Березка, Л. Кіяна розглядаються проблеми методології спілкування, професійну компетентність та успішність психолога вивчали О. Низовець, Г. Кошонько, Л. Доценко, С. Діхтяренко, О. Зотова-Садило, Г. Калмиков. Психолого-педагогічні умови та засоби розвитку комунікативного потенціалу особистості представлені в роботах О. Козинець, Г. Ангелова, Г. Варіна, Л. Дейниченка та інших. Розвиток професійно важливих якостей психолога досліджували Г. Кошонько, В. Кулішов, Л. Левицька, О. Чуйко, І. Юник, та І. Черезова.

Однак, деякі аспекти проблеми розвитку комунікативної компетентності у студентів-психологів залишаються недостатньо дослідженими у наукових розробках. Тому, вибір теми нашого дослідження "Психологічні засади формування комунікативної компетентності студентів-

психологів" обумовлений актуальністю та недостатнім дослідженням цієї проблеми у психологічній теорії та практиці.

Метою дослідження є теоретичне та практичне вивчення психологічних засад формування комунікативної компетентності у студентів-психологів.

Згідно з поставленою метою дослідження визначено **завдання дослідження:**

1. Теоретичний аналіз проблеми комунікативної компетентності психологів у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах.
2. Емпіричне дослідження особливостей комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти.
3. Психологічні рекомендації щодо підвищення рівня комунікативної компетентності студентів-психологів.

Об'єкт дослідження: психологічні засади комунікативної компетентності.

Предмет дослідження: напрями і психологічні умови формування комунікативної компетентності у студентів-психологів.

Методологічною та теоретичною базою дослідження виступили: системний та діяльнісний підходи до вивчення комунікативної компетентності (О. Добротвор, І. Черезова, Г. Балл, О. Низовець та інші); загальні положення теорій спілкування (О. Золотова-Садило, О. Берестенко, І. Пузь, Н. Антонова); дослідження психологічних особливостей професійного спілкування (К. Крикля, З. Адамська, О. Кокун та інші). Дослідження також спирається на методологічні основи вивчення професійно важливих якостей психологів (О. Корніяка, І. Іванова, Л. Левицька та інші).

Методи експериментального дослідження. Для проведення дослідження використовувалися наступні методи: теоретичні: аналіз, узагальнення, систематизація, порівняння теоретичних даних, що стосуються проблеми дослідження; емпіричні: констатувальний експеримент під час

якого було використано такі тести: «Уміння слухати» (укладач Г. Козирев); «Виявлення комунікабельності» (В. Кан-Калік, М. Нікандров); тест «Комунікативні вміння» (Л. Міхельсон, адаптація Ю. Гільбуха); формувальний експеримент; статистичне опрацювання результатів.

Теоретична значущість дослідження: уточнення поняття комунікативна компетентність, узагальнення підходів до пояснення комунікативної компетентності, підготовка методики дослідження комунікативної компетентності, визначення основних напрямів та психологічних умов формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти.

Практичне значення полягає в тому, що сформульовані в результаті дослідження висновки та одержаний практичний матеріал зможуть бути використані в роботі психолога закладу вищої освіти з питань формування комунікативної компетентності у майбутніх психологів. Методику емпіричного дослідження комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти можна використовувати у роботі психолога закладу вищої освіти. Програму формувального експерименту можна використовувати у процесі активного соціально-психологічного навчання під тренінгів, індивідуально-корекційних занять і т. д.

Експериментальна база: дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вибірка дослідження: здобувачі вищої освіти 1-4 курсів спеціальності «Психологія» в кількості 55 осіб.

Апробація результатів дослідження Основні результати наукової роботи обговорювались на XV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (м. Кам'янець-Подільський, 21 квітня 2023 р.) (сертифікат участі додається). Результати дослідження висвітлено у науковій публікації: Гаврилюк О. І. Особливості розвитку комунікативної компетентності студентів-психологів.

Вісник К-ПНУ імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський : Вид. Ковальчук О. В., 2023 (у співавторстві).

Структура дипломної роботи: наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 53 найменування і додатків. Загальний обсяг становить 117 сторінок. Робота містить 15 таблиць, 3 рисунки та 4 додатки.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі нами здійснене теоретичне та практичне вивчення психологічних засад формування комунікативної компетентності у студентів-психологів та були виконані наступні завдання: теоретичний аналіз проблеми комунікативної компетентності психологів у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах; емпіричне дослідження особливостей комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти; психологічні рекомендації щодо підвищення рівня комунікативної компетентності студентів-психологів.

З'ясовано, що комунікативна компетентність є складовою професійної компетентності психолога. Щоб розвивати цю компетентність, психолог повинен мати бажання і вміння емоційно співчувати проблемам інших людей і правильно уявляти собі їхні переживання. Комунікативна діяльність психолога має свою функцію та складається з трьох компонентів. Наразі не існує загальноприйнятого визначення комунікативної компетентності, яке було б прийнято як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками, що займаються цією проблемою.

Різні автори мають відмінне розуміння цього терміну. Загалом, комунікативна компетентність включає професійні знання, навички та здібності, необхідні для ефективного виконання професійних обов'язків; соціальні комунікативні налаштування та позиції, необхідні для ефективною взаємодії з людьми; і цілісну характеристику особистості, яка визначає їх здатність ефективно вирішувати професійні завдання та проблеми, що виникають у реальних ситуаціях професійної діяльності.

У психологічній літературі виокремлюються різні складові комунікативної компетентності психолога, такі як когнітивна, емоційна та поведінкова. Структура комунікативної компетентності включає такі компоненти: комунікабельність, навички слухання, емпатія та рефлексія. Для успішної комунікації психолога важливо вміти зберігати бесіду, проявляти такт, правильно формулювати власні думки та чітко висловлювати питання

та твердження. Навичка слухання, як складова вербальної комунікації, включає два основних елементи: контроль емоцій та слів, щоб не перебивати співрозмовника, і взаємодію з ним словесно або за допомогою позитивних жестів. Існує чотири види слухання: емпатійне, направлене, нерелексивне та активне.

У психології емпатія розглядається як важлива умова спілкування, що сприяє розвитку гуманістичних цінностей особистості. Рефлексія включає мовну, інтелектуальну, особистісну та емоційну складові. Під час навчання майбутніх психологів важливим етапом є формування їх власної особистості, що передбачає розвиток міжособистісної комунікації, співчуття, навичок слухання, терплячості, уваги та концентрації. Тому розвиток комунікативних навичок є пріоритетом для професійного зростання психолога.

Психологи успішно працюють завдяки своїй комунікативній компетентності, оскільки вона дозволяє їм ефективно та етично взаємодіяти з клієнтами та колегами. Ця навичка допомагає створити атмосферу довіри та розуміння, що є важливим для успішного психотерапевтичного процесу та досягнення психологічного благополуччя клієнтів. Крім того, психологи повинні вміти конструктивно співпрацювати з колегами для вирішення складних питань. Для досягнення цього вони повинні бути добрими слухачами, висловлювати свої думки та бути готовими приймати інші точки зору, щоб знайти спільні рішення.

Після проведення емпіричного дослідження особливостей комунікативної компетентності студентів-психологів ми розробили методiku дослідження комунікативної компетентності, що дозволило створити програму емпіричного дослідження особливостей комунікативної компетентності студентів-психологів. Ця методика стала основою для створення програми емпіричного дослідження комунікативної компетентності студентів-психологів. Програма включає визначення особливостей комунікативної компетентності студентів-психологів і застосування алгоритму констатувального обстеження. Цей алгоритм

складається з трьох етапів: перше - визначення здатності до ефективного слухання, сприймання змісту, контексту та настрою мовця; друге - визначення рівня розвитку комунікабельності; третє - визначення рівня комунікативної компетентності та якості сформованості основних комунікативних умінь студентів-психологів.

Результати впровадження методики констатувального експерименту свідчать про те, що більшість студентів-психологів мають середній рівень розвитку комунікативної компетентності. Вони розуміють особливості професійного спілкування психолога, але не завжди успішно використовують свої знання на практиці. Однак, високий відсоток студентів з високим рівнем комунікативної компетентності залишається стабільним. Це пояснюється психологічною зрілістю студентів, які здатні ефективно спілкуватися з іншими людьми та розуміти їх потреби та проблеми. Крім того, було встановлено, що здобувачі вищої освіти проявляють більш ефективні комунікативні вміння в аспекті «уміння слухати» (74,5%). Це свідчить про те, що більшість майбутніх психологів вміють уважно слухати, задавати уточнюючі запитання і проявляти інтерес до слова співрозмовника, а також розуміти контекст і виявляти ключові моменти. Вони вміють уникати переривань і зосереджуються на співрозмовнику. За показниками «виявлення комунікабельності» (51%) студенти-психологи демонструють здатність ефективно спілкуватися з іншими людьми, чітко і зрозуміло виражати свої думки і ідеї, використовувати адекватну мову і тон. Вони також володіють навичками вирішення конфліктів і вміють проводити конструктивну дискусію.

На підставі отриманих дослідницьких результатів було встановлено, що здобувачі вищої освіти, мають недостатній рівень комунікативної компетентності. З цільовим завданням формування комунікативної компетентності серед студентів-психологів, були визначені три основні напрями та психологічні умови. Ці напрями включають розвиток навичок активного слухання, комунікабельності та основних комунікативних умінь.

Для досягнення цих цілей, ефективним методом є застосування соціально-психологічного тренінгу, який включає в себе різноманітні вправи і завдання, сприяючи швидкому засвоєнню студентами необхідних навичок. Розвиток комунікативної компетентності має велике значення для майбутніх психологів, оскільки успішна робота у цій професії залежить від здатності ефективно спілкуватися з клієнтами в різних ситуаціях.

Була розроблена програма формульовального експерименту, яка спрямована на підвищення мотивації до набуття вмінь і навичок, необхідних для майбутньої професії в галузі психології, а також на розвиток комунікативної компетентності студентів, які навчаються на спеціальності "Психологія". Для досягнення цих цілей використовуються психологічні вправи та техніки, спрямовані на розвиток уміння слухати з емпатією під час роботи з клієнтами, формування комунікабельності як особистісної якості і розвиток необхідних комунікативних умінь для професійного успіху студентів. Програма психокорекційної роботи, зосереджена на комунікативній компетентності студентів-психологів, ґрунтується на груповій роботі з використанням активного соціально-психологічного навчання у формі тренінгів. Заняття проводяться один раз на тиждень і тривають 45-55 хвилин. Методи роботи включають у себе навички, моделювання реальних життєвих ситуацій, ділові ігри, рольові ігри, групові дискусії, спостереження та аналіз комунікативних ситуацій, обговорення соціально-психологічних проблем, застосування методів конкретних ситуацій та сенситивного тренінгу.

Подальші перспективи дослідження вказаної теми ми вбачаємо в вивченні впливу особистісних характеристик, таких як самооцінка, саморегуляція, емоційний інтелект та соціальні навички на розвиток комунікативної компетентності, вивчення впливу використання соціальних медіа, відеоконференцій та інших онлайн-інструментів на комунікацію та сприйняття інформації студентами-психологами; вивчення ефективних

методів тренування та навчання, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності студентів-психологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамська З. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Проблеми гуманітарн. наук. Сер. Психологія*. 2015. Вип. 37. С. 92–104.
2. Адамська З. Теоретико-методологічні засади розвитку фасилітативних здібностей майбутнього психолога в контексті вищої професійної освіти. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2017. Вип. 1 (56). С. 28–33.
3. Алпатова О. В. Формування психологічної готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності. *Конференція кафедри педагогіки та психології професійної освіти*. тези доп., 19 березня 2015., / Київ. 2015.
4. Ангелов Г. В., Дмитрашко С. А. Ділове спілкування: особливості сучасної комунікації. *Food industry economics*. 2016. Т. 8, № 2.
5. Антонова Н. О. Ціннісні орієнтації студентів з різним типом готовності до професійної діяльності психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 2 (143). С. 31–35.
6. Арістова Н. О. Комунікативна компетентність майбутніх філологів: сутність, зміст, структура. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія*. 2017. Вип. 2 (11). С. 9–15.
7. Барчій М. С. Комунікативна культура як складова психологічної компетентності майбутніх психологів. *Вісн. Нац. ун-ту оборони України*. 2014. Вип. 4. С. 156–161.
8. Березка С., Кузнецова А. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх практичних психологів засобами тренінгової діяльності. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2020. № 1(99).
9. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування : навч.-метод. посіб. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 299 с.

10. Берн Е. Ігри, у які грають люди : пер. з англ. К. Меньшикової. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 256 с.
11. Блинова О. Є. Зміст і організація професійної підготовки практичного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 8. С. 46–47.
12. Брюханова Н. О. Компетентний фахівець - цільовий орієнтир сучасної професійної освіти. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2015. Вип. 1. С. 16–25.
13. Бутенко Н. Ю. Комуникативні процеси у навчанні : Підручник. Київ : КНЕУ, 2004. 383 с.
14. Варіна Г. Б. Комуникативна компетентність як інтегративна складова професійної стійкості майбутнього психолога. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2016. № 3. С. 164–174.
15. Вітгенштайн Л. Філософські дослідження : пер. Попович Є. Праця 2010. С. 79—128.
16. Галян О. І., Галян І. М. Експериментальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 420с.
17. Гамалій А. Р. Психологічні особливості розвитку комуникативної компетентності студентів-психологів. *XIX Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів : тези доп., 1-5 квітня 2019 р., / Київ, 2019. С. 282-283.*
18. Гимер Н. О. Формування професійної комуникативної компетенції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. Вип. 2 (2). С. 458–465.
19. Даценко Н. Про структуру соціальної компетентності учнів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 6. С. 8–10.
20. Дейниченко Л. М. Формування комуникативної компетентності майбутніх психологів засобами соціально-психологічного тренінгу. *Наук.*

вісн. Херсон. держ. університету. Сер. Психологічні науки. 2017. Вип. 4(2). С. 20–25.

21. Джеджер К. В. Комунікативні уміння як чинник конкурентоспроможності майбутнього вихователя. *Психологія: реальність і перспективи. 2019. № 12. С. 55–60.*

22. Діхтяренко С. Ю. До проблеми комунікативної компетентності студентів-психологів. *Актуальні проблеми психології. Психологія творчості. 2019. Т. 12, вип. 25. С. 110–119.*

23. Добротвор О. В. Умови для формування комунікативної компетентності у студентів університетів. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія. 2009. Вип. 1. С. 62–64.*

24. Доценко Л. В. Культура спілкування як основна складова професіоналізму майбутніх психологів. *Конференція кафедри педагогіки та психології професійної освіти : тези доп., березень 2016., / Київ. 2016.*

25. Зотова-Садило О. Ю. Професійне ділове спілкування: становлення і розвиток поняття. *Освітній вимір. 2013. Т. 37. С. 436–441.*

26. Іванова І. Ф. Вплив рівня розвитку комунікативних здібностей на формування професійної спрямованості студентів-психологів. *Збірник наукових праць. Психологічні науки. 2013. Т. 2, Вип.10(91). С. 121–125.*

27. Іванцова Н. Б. Професійний розвиток у психологічній науці: основні підходи. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості. 2010. Т. 6, вип. 5. С. 126–133.*

28. Калмиков Г. В., Доброскок С. С. Комунікативна толерантність в мовній свідомості майбутніх психологів. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень. Переяслав. 2022. С. 32–36.*

29. Кіян Л. В. Особливості методів діагностики комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Психологія: реальність і перспективи. 2015. Вип. 5. С. 47–51.*

30. Козинець О. Г., Остапенко А. І. Платон та Арістотель про державу і право. *Актуальні проблеми держави і права. 2021. № 89. С. 37–41.*

31. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с.
32. Корніяка О. М. Вивчення комунікативної компетентності в контексті професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Медична психологія*. 2017. Т. 12, № 2 (46). С. 14–21.
33. Корніяка О. М. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності педагогів і психологів у період їх професійної адаптації. *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 7. С. 31–40.
34. Кошонько Г. Професійна комунікативна компетентність психолога як умова його успішної діяльності. *Зб. наук. пр. Нац. академії Держ. прикордонної служби України. Сер. Психологічні науки*. 2018. № 2. С. 102–114.
35. Крикля К. П. Психологічні особливості професійного становлення майбутнього психолога в умовах сучасного суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №2(1). С.409–417.
36. Кулішов В. В. Фахова комунікативна компетенція як складова професійної компетентності майбутніх економістів. *Educational dimension*. 2011. Т. 32. С. 457–462.
37. Левицька Л. Емпіричне вивчення сформованості комунікативної компетентності у психологів-консультантів. *Вчені зап. Тавр. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського. Сер. Психологія*. 2021. Т. 32(71), № 5. С. 64–70.
38. Лілік О. О., Сазонова О. В. Комунікативна компетентність майбутніх учителів: основні ознаки й умови формування. *Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу: стратегії розвитку*. 2022.
39. Низовець О. А. Комунікативна компетентність студентів-психологів як умова успішності професійної діяльності : *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: 36. наук. праць*. 2010. № 30 (54). с. 129–134.

40. Низовець О. А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : Київ, 2011. 24с

41. Низовець О. А. Розвиток комунікативної компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх психологів : *Актуальні проблеми професійної діяльності молодих спеціалістів*. 2010. №3 (5). С. 355–362.

42. Низовець О. А. Теоретико-методологічний аналіз феномену комунікативної компетентності. *Видавництво НДУ, ДС «Міланік» Актуальні проблеми психології*. 2012. Т. 10. Вип. 1. С. 153–160.

43. Пророк М. В. Комунікативна компетентність як чинник професійної діяльності психолога. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 10, Вип. 27. С. 460–471.

44. Пузь І., Шевченко О. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів. *Психологічний журнал*. 2018. Т. 14, № 4. С. 149–164.

45. Словник іншомовних слів. Київ : Головна ред. укр. рад. енциклопедії, 1977. 775 с.

46. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2014. Т. 1, Вип. 1. С. 103.

47. Чуйко О. В. Особистісне становлення суб'єктів професійної діяльності у соціономічних професіях : монографія. Київ : АДЕФ Україна, 2013. 280 с.

48. Шевченко С. В. Взаємозв'язок самодовіри та життєстійкості в контексті професійної підготовки майбутніх психологів. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2019. Вип. 10 (39). С. 120–134.

49. Юник І. Розвиток психологічної стійкості комунікаторів в процесі підготовки до професійної діяльності. *Вісник Київського*

національного університету імені Тараса Шевченка. *Військово-спеціальні науки*. 2019. № 1. С. 68–72.

50. Юник І. Формування психологічної стійкості комунікаторів у процесі підготовки до професійної діяльності : *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2019. Вип. 1. С. 58–62.

51. Якимчук Б. А. Конфліктологічна компетентність як складова професійної підготовки майбутнього психолога. *Вісник Національного університету оборони України*. 2018. № 1 (49). С. 130–135.

52. Deborah L. Empathic listening. *Psychodynamic psychotherapy*. Chichester, UK, 2016. С. 129–137.

53. Steven R., Wilson Christina M. Sabee Explicating communicative competence as a theoretical term. *Handbook of communication and social interaction skills*. 2013. С. 21–68.